

ТОЛЕРАНТНОСТТА

Доц. Масис Хаджолян – доктор по право, доц. ВСУ.

Толерантността е морална категория, но се включва и в правната система като норма на поведение в определени обществени отношения. На българска основа може да я изразим с понятието “търпимост”. Тя е една от ценностите на съвременния живот на хората, спомага за тяхното единение, укрепва гражданското общество. Толерантността има и изявено значение за постигане разбирателство и приятелство между народите.

Толерантността се откроява в различни форми: национална, верска, расова, сексуална, идеологическа, културна и др. В основата им стои **готовността**:

а) да се приемат като неизбежни и естествени **различията** между отделните индивиди, които някои автори обединяват с названието “другостта на човека”, а М. Гюлен ги определя като “приемане на всички хора в положението, в което се намират”².

б) различията да се оценяват като своеобразни качествени характеристики на личността, които носят положителен заряд и обогатяват човешкия вид;

в) в международен план, различията да се разглеждат като израз на културна идентичност на народите, постигната в хода на тяхното историческо развитие ;

г) да се укрепва убеждението, че различията, даже в най- уязвимите им форми, не са предварително възприета и непреодолима пречка за постигане на човешко съгласие.

Има различия, които, по силата на здравия разум, не трябва да предизвикват дилеми. В днешно време, например, това се отнася за расовия признак. Верските и национални (етнически) различия също не създават “a priori” народопсихологически проблеми. Но те се натрапват и хиперболизират през партийно-политическия поглед или служат като поводи за прокарване на целенасочена разединителна политика в съответен регион или държава. Културните различия, особено в сферата на творчеството, нямат дезинтегриращо съдържание. По-скоро те засилват интереса и сближават хората от различни националности и народи. Така е и с битовите различия – вкусове, предпочитания, хобита, други интереси и пр., както и с психологическите особености на отделната личност – чувства, темперамент, емоции и др.

По-трудно преодолимо е противопоставянето в сферата на идеологията, разбираана като съвкупност от основополагащи идеи, разбирания за живота – за неговия смисъл, устоите му, развитието на обществото и държавата и др. Те се разклоняват в политически, правни, религиозни, атеистични, морални, икономически и др. идеи със съответстващите им институции – държава, църква, партии, сдружения и др. Толерантността не изисква тяхното приемане и абдикация от собствените възгледи, а стремеж да бъдат опознати и оценени. Идеологическата позиция може да не бъде споделена, но това не е основание за враждебност. Идеологическото различие може да бъде пречка за близост и приятелство, но не и за взаимно възприемане и уважение. Даже е възможно неговото пренебрегване и отминаване, заместено от други общи мисли, чувства и интереси.

Проблеми създават и отделните социални групи на основата на различните им позиции в материалния живот и в организацията на икономическите отношения. В зората на капитализма, при наличието на ниска производителност, водеща до тежка експлоатация на човешкия труд, тези различия са били остри и са предизвиквали непримирими противоречия между труда и капитала. Със скокообразното развитие на производителните сили и при многоликия спектър на икономиката отношенията качествено се променят. Без да заличават неизбежните принципни различия, те се тушират и създават условия за взаимно разбиране на мястото и интересите на

работодатели, организатори, ръководители, “мозъчни” центрове, контролни системи, изпълнители и други звена на стопанските отрасли и за зачитане и надлежно материално оценяване на техния труд.

В посочените социални отношения важна основа на толерантността е справедливостта, разбрана като силен и устойчив човешки стремеж “всеки да получи заслуженото”. Привлекателната идея за равенството между хората добива ясен израз в две изисквания – за равенство на гражданите пред закона и за прилагане на справедливостта като мяра за оценка на човешкото поведение със съответстващи компенсаторни санкциониращи или стимулиращи последици. Затова често критикуваната народопсихологическа черта “завист” е всъщност израз на отрицание на несправедливостта, главно в материалната сфера. Неин обект е незаслужената изгода, неоснователното преуспяване, криминалното богатство.

Необходима и възможна е толерантност към йерархията на духовния живот на обществото. Има прослойка, ангажирана професионално в сферата на науката, литературата, изкуствата. Към нея се проявява ревниво чувство, съчетано с особена възискателност за прояви на граждански дълг и отговорност. От творците зависи доколко ще скъсяват дистанциите и ще могат да отговарят на социалните претенции към тях. Проблемът за толерантността стои, може би с по-голяма сила, вътре в самата прослойка, спрямо дейци и привърженици на отделни течения, стилове, жанрове и пр. Търпимостта към многообразието в самата група е важно условие за нейното самоуважение и самосъхранение.

Въпреки широкия диапазон на отношения, в които толерантността е желана и приложима норма на поведение, тя има свои предели. **Границата на търпимостта** е общественият интерес, както и правата и законните интереси на личността. Като правило, с някои правни изключения, даже неморалната или незаконната идея може да бъде толерирана. Това зависи от избора на отношението към нея. Той може да бъде определен от различни мотиви – безпринципна подкрепа, равнодушие, опрощение, надежда за положителна промяна и др. Но ако идеята прерасне в противообществени, включително противоправни деяния, толерантността към тях губи своята обосновааност. Те изискват възпиране, отпор, противоборство.

Толерантността е включена активно в научната мисъл и се развива от 16. век във връзка с религиозните сблъсъци в Европа. Трудът на Джон Лок “Писмо за толерантността” е изцяло посветен на тази тема. Идеите му са емоционално обобщени във фразата: “Толерантността към тези, които се различават от другите по религиозни въпроси, е до такава степен в съзвучие с Евангелието на Исуса Христа и с истинския разум на хората, че изглежда чудовищно хората да са дотам слепи, че да не разбират достатъчно ясно нейната необходимост и преимущества, които се виждат от пръв поглед”². Постепенно толерантността се обсъжда и от други аспекти.

Толерантността има своя технология на приложение. Като норма тя е с единно и устойчиво съдържание, но в социалната практика може да бъде динамична. Прав е Декарт, който пише: “Върша голяма грешка спрямо здравия разум, ако само защото съм одобрил някога нещо, се задължавам да го приемам за добро и по-късно, когато то може би е престанало да бъде такова или аз вече не го смятам за добро”³.

Толерантността не избягва истината. Нещо повече- тя стимулира нейното задълбочено търсене⁴. Лайбниц разкрива някои психологически страни на толерантността: “Тъй като хората не могат да избегнат грешки, когато разсъждават, и не могат да нямат различни схващания, когато разглеждат нещата от различни страни, те трябва при такова разнообразие на мненията да запазят мир помежду си и задължения за човечност...”⁵. Но този мир не е пасивен, а провокира мисълта, инициира

проверка на тези. С това толерантността предизвиква нови идеи и като метод на действие има принос в развитието на науката.

В последните два века, философията на толерантността последователно поддържа и развива идеята, че тя се основава на “диалогичния характер” на човешкия живот, по израза на Чарлс Тейлър⁶. Това се приема още от Кант, както и от съвременните автори Хана Арент, Семьон Франк и др. Те разглеждат личността като съставка на човешкото общество, с което тя трябва да се съобразява. “Силата на съждението се основава на потенциалното съгласие с другите” пише Арент. Той посочва Кант, който приема, че е особено важна способността на човека да прониква в гледната точка на всекиго.

Важно основание на толерантността е плурализмът в избора на път, който обществото осигурява. Според Джон Стюард Мил на това се дължи прогресивното и многостранно развитие на Европа⁷.

Колебание и съмнение предизвиква идеята на Габриел Марсел за толерантността като отрицание. “В основата си толерантността е отрицание на едно отричане, тя е антинетолерантността...”⁸ пише той. С това авторът приема, че първичното е нетолерантността, която би трябвало да бъде преодоляна. Това твърдение е оспоримо. Както в морала, така и в правото по принцип нормите са позитивни. Те се създават, за да регулират и закрепят общественонеобходими отношения. Едва тяхното неспазване предизвиква отрицание и санкциониращи последици.

Исторически по-късно толерантността става един от постулатите на теорията за либералната демокрация. Тя не се включва понятийно и пряко в европейските конституции, въпреки че нейното съдържание се изразява в редица норми за човешките права. Приносен момент в действащата българска Конституция от 1991 г. е , че в нейния преамбюл (въведение) търпимостта е изрично определена като една от общочовешките ценности, приети от народа, наред със свободата, мира, хуманизма, равенството и справедливостта. Тя намира конкретизация и развитие в текстовете на Конституцията главно с нормите за равенството на гражданите пред закона, забрана на дискриминацията, свобода на вероизповеданията, неприкосновеност на личния живот на гражданите, свободата на мисълта, мненията, убежденията, публичните прояви и творчеството, равни права на родените в и извън брака деца, правата на малцинствата. Тези конституционни норми се детайлизират и развиват в законодателството.

Актуален е въпросът за толерантността в международните отношения. Тя е правно регламентирана в конституциите на държавите и в общите (универсални) принципи на международното право, закрепени в Устава на ООН и Заключителния акт на Съвещанието (Организацията) за сигурност и сътрудничество в Европа (1975 г.), както и в други международноправни актове. Въпросът е доколко правото и неговите институции могат да бъдат надеждни инструменти за поддържане на толерантността, с реални възможности да възпират необосновани нетолерантни политически и съответстващите им агресивни и други действия⁹.

Толерантността среща не само привърженици, но и опоненти. Отчита се всеобщата духовна криза като един от белезите на процеса на глобализацията, девалвацията и подмяната на обществените ценности, фетишизирането на материалния интерес, огрубяването на нравите, площадната демонстрация на интимния, вкл. перверзния, живот на хората, компютързацията на интересите и чувствата, наркотичното бягство от действителността, масираната показност и пропаганда на злото и др. Опасенията са, че толерантността към тези “нездравословни” явления може да ги поощрява и да създава още по-голям хаос в духовния живот на обществата. Тези страхове имат своите основания, но разковничето на проблема не е в отказа от толерантност и преминаване към пряко администриране на духовните отношения.

Обобщено и образно посочено, щом обществата боледуват, изисква се точна диагностика и ефективни начини на лечение. Но това е друга, голяма и отговорна тема за размисъл и разговор.

Цитирана литература:

1. Гюлен, М. Ф. Любов и толерантност, 2008 г.
2. Лок, Дж. Писмо за толерантността, 1997 г.
3. Декарт, Р. Разсъждение за метода , за правилното ръководене на разума и за търсене на истината в науките, Философия на толерантността –антология. От античносттадо края на 20 век, стр.41–42.
4. Херш, Ж. Толерантността между свободата и истината, цит. ант., стр.146.
5. Лайбниц, Г. За степените на съгласие, цит. ант., стр.67.
6. Тейлър, Ч. Политиката на признаване, цит. ант., стр. 218.
7. Мил, Дж. Ст. За свободата, цит. ант., стр.108.
8. Марсел, Г. Феноменология и диалектика на толерантността, цит. ант., стр.126
9. вж.по въпроса Хаджолян, М. Конституционни знаци за толерантност в международните отношения, сборник “Толерантност и нетърпимост в международните отношения”, изд. ВСУ, 2007 г., стр. 83–90.